

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ ПОДВИГ ЮРІЯ ВАСИЛЬОВИЧА БАДЗЯ (1936–2019)



Володимир Кампо
канд. юрид. наук,
доцент,
Заслужений юрист України,
суддя
Конституційного Суду України
у відставці,
м. Київ

Йому випало жити і творити у надзвичайно складний час, коли протягом життя однієї людини створилася і впала світова імперія – Радянський Союз (1922–1991 роки). Юрій Васильович був не тільки свідком цього історичного процесу, але і його активним учасником, зокрема виступаючи проти колоніального становища Української РСР у складі цього Союзу. Він вважав, що радянська імперія повинна була згинати для того, щоб звільнені від неї народи, а серед них і український народ, мали право жити, тобто творити власну долю.

Талановитий випускник Ужгородського державного (нині – національного) університету **Юрій Васильович Бадзьо** швидко робив педагогічну та громадську кар'єру, і в 1961 році був прийнятий до аспірантури в київський Інститут літератури ім. Т. Шевченка Академії наук Української РСР. Він багато чого досягнув би, якби притримувався канонів кар'єрної радянської науки. Проте сталося те, що сталося. В Інституті літератури у нього наступило суспільне прозріння, що вартувало йому більше двох десятиліть жорстоких випробувань і політичних репресій.

Як чесна і справедлива людина, Юрій Васильович швидко зійшовся у зазначеному Інституті з колегами, які намагались осмислювати минуле, сучасне й майбутнє України, причини та наслідки кризових процесів, зокрема у гуманітарній сфері. Парадоксально, що ці процеси відбувалися на фоні успішного економічного розвитку Української РСР, що складав майже 25 % союзної та відповідно 5 % світової економіки. Тобто матеріальних проблем з належним забезпеченням даної сфери не повинно було би бути.

Проте успіхи в економіці в українській суспільній практиці ще не служать гарантією від рухів опору чинній владі. Так було під час Помаранчевої революції 2004 року, коли в Україні були найвищі показники зростання ВВП в Європі – 12 %. Те саме сталося в середині 1960-х років, коли в Українській РСР організувалась перша демократична опозиція радянській тоталітарній Системі в особі дисидентів-шістдесятників **І. Дзуби, Є. Сверстюка, І. Світличного, В. Стуса, Л. Танюка** та багатьох інших. Цей рух фактично став прообразом громадянського суспільства, що почало формуватись.

Юрій Васильович став одним із активних учасників дисидентського руху, який із національно-демократичних позицій піднімав питання про відродження української культури, мови і традицій. В Українській РСР, в т.ч. й на Закарпатті, було немало борців із тоталітарною радянською Системою, але вони стояли на інших ідейно-політичних позиціях: посилення конфронтацій, збройна боротьба тощо. Цінність руху дисидентів-шістдесятників полягає в тому, що вони творили національно-демократичний контекст історичного процесу переходу України від колоніального до незалежного статусу.

Вислови Юрія Васильовича про незадовільний стан української мови та культури в Українській РСР та його практичні дії не могли сподобатись радянській тоталітарній Системі, що була створена **Й. Сталіним** і явно потребувала політико-правової модернізації.

Розуміння цієї необхідності у людей даної Системи наступило тільки через 20 років після початку руху дисидентів-шістдесятників, тобто у 1985 році, і тривало до 1991 року, коли закінчилась так звана «*перебудова*». Початок цієї «*перебудови*» пов'язаний з приходом до влади Генерального секретаря радянської компартії **М. Горбачова**. Останній, до речі, частково втілює у життя гуманітарну програму дисидентів-шістдесятників: звільнив з тюрем і заслав потерпілих від політичних репресій, дав згоду на прийняття закону про державний статус української мови 1989 року тощо.



Юрій Бадзьо в молодості

Однак ще раніше – у другій половині 1960-х років – Система жорстко відреагувала на дисидентську поведінку Юрія Васильовича. Спочатку до нього застосовували заходи виховного, потім партійного та дисциплінарного впливу; коли ж це не допомогло – вдалися до прямих політичних репресій. Проте ніщо не зламало його віру в розбудову незалежної України в сім'ї вільних народів.

У 1972–1979-х роках Юрій Васильович писав свій трактат «Право жити. Україна в складі СРСР, людина в системі тоталітарного соціалізму», який увійшов в аннали світової історико-філософської літератури. Видатний український історик і політолог в екзилі **Іван Лисяк-Рудницький** назвав цей твір пана Юрія серед кількох найвизначніших інтелектуальних досягнень українських дисидентів.

Трактат Юрія Васильовича був продовженням інтелектуального аналізу колоніального становища українського народу, його культури та мови, започаткованого лідером дисидентів-шістдесятників **Іваном Михайловичем Дзюбою** у памфлеті «Інтернаціоналізм чи русифікація?». На початку 1970-х років як реакція суспільства на переслідування І. Дзюби виникла потреба інтелектуальної підтримки громадянського руху опору проти радянської тоталітарної Системи. На це активно відгукнувся Юрій Васильович.

Зазначений трактат вийшов друком тільки в 1996 році й тому не міг реально вплинути на суспільно-політичну ситуацію в Українській РСР. Однак 23 квітня 1979 року під час обшуку в квартирі Юрія Васильовича кадебісти знайшли його рукопис і це стало підставою для порушення кримінальної справи проти нього за звинуваченням в антирадянській пропаганді. Це було абсурдне звинувачення, тому що у рукописі ніякої антирадянської пропаганди не було. Була тільки критика сталінських перекозень національно-державного життя в СРСР у дусі комуністичного тоталітаризму та російського імперіалізму.

Засуджений радянським судом у грудні 1979 року до позбавлення волі і заслання на 12 років, Юрій Васильович 9 років відбував незаконне покарання. У грудні 1988 року він був звільнений з місць покарання за наказом президента СРСР М. Горбачова, але без будь-якої компенсації за моральну шкоду, завдану репресивною Системою. Тільки у 1991 році пан Юрій, як жертва політичних репресій, був реабілітований законом незалежної України і йому була призначена невелика пенсія.

Повернувшись на початку 1989 року із заслання, Юрій Васильович активно включився у громадсько-політичне життя Української РСР. Проте він застав уже зовсім інший народ, ніж той, який був у 1960–1970-х роках. Наприкінці 1980-х років цей народ крок за кроком виборював незалежність, що її пан Юрій теоретично обґрунтував у своєму трактаті. Революція незалежності 1990–1991 років, яка увінчалась двома історичними актами – Декларацією про державний суверенітет України 1990 року та Актом проголошення незалежності України 1991 року – фактично підтвердила його історичну правоту, як і правоту інших борців за незалежність України.

Громадсько-політична діяльність Юрія Васильовича на початку 1990-х років була не надто успішною. Він програв парламентські вибори 1990 року в одному з київських виборчих округів, а в 1992 році відмовився від участі у діяльності Демократичної партії України, яку сам же створював і написав проект її статуту. Юрій Васильович зрозумів, що практична політика – не його справа і він вирішив зайнятися науковою діяльністю, що завжди була йому до душі.

Треба розуміти, що таким людям, як Юрій Васильович, котрий жив високими інтелектуальними цінностями – чесно й по совісті, було досить важко миритися з різними недоліками українського суспільного життя. Він на власному досвіді переконався, що пострадянські українці не є досконалими і вони можуть поступати необдуманно, несправедливо. Причина цього явища була закладена в пережитках старої, класово-більшовицької культури, що панувала ще серед загалу, і людей треба перевиховати в дусі гуманістичних та національних цінностей. Власне, після проголошення незалежності України цим пан Юрій весь час і займався.

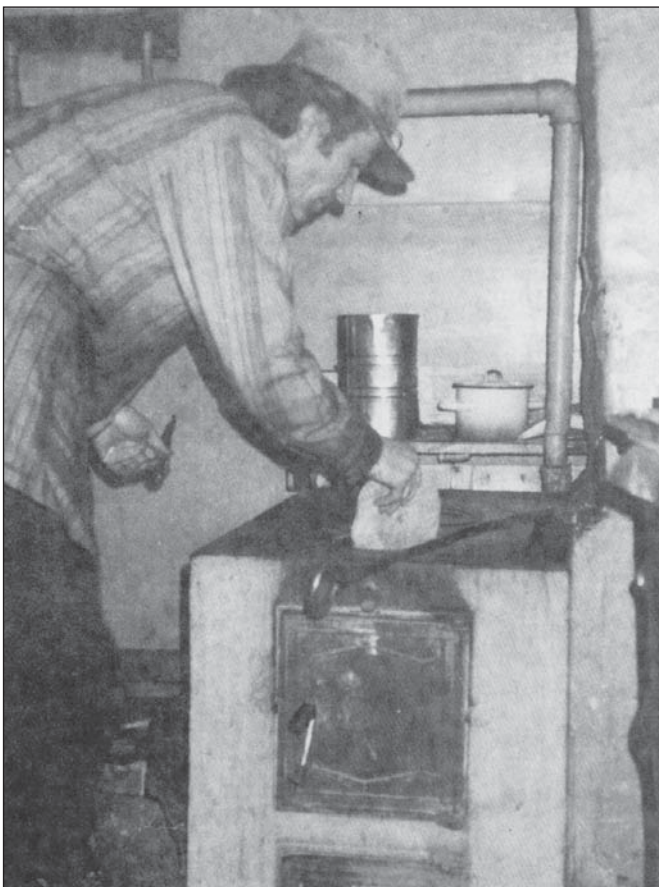
Відомо, що світ українського дисидентства не був однорідним. Навколо ідеї духовного відродження України та звільнення її від імперської й колоніальної залежності у 1960–1970-ті роки об'єдналися різні за фахом, віком, життєвим і науково-мистецьким досвідом люди. Очевидно, що між ними виникали певні непорозуміння, протиріччя і конфлікти, що, правда, рідко переростали у протистояння. І це не дивно, бо в цих людей була одна мета, хоч і різними були методи й способи її досягнення.

Слід зазначити, що Юрій Васильович відносився до тієї частини дисидентів-шістдесятників, які більш кри-

тично ставилися до радянської тоталітарної Системи, ніж їх колеги з поміркованими поглядами. Однак цінність внутрішніх дискусій у середовищі дисидентів полягала в тому, що таким чином прослідковувалися моделі поведінки майбутнього громадянського суспільства, яке від своїх витоків заклало ідеологічну та політичну багатоманітність. Саме з таких методологічних позицій треба підходити до питань про певні розходження в середовищі дисидентів-шістдесятників, про що іноді згадують автори досліджень цієї течії.

За неповних 15 років нашого знайомства з Юрієм Васильовичем – від 2003 р. аж до його смерті – було обговорено сотні різних питань, що цікавили кожного з нас. А починалось все так. Десь у 2002–2003 роках мене зацікавила тема Конституції України і філософії у контексті конституційної просвіти громадян. На той час прийшло розуміння, що для українців, які частіше голосують на виборах серцем, аніж розумом, конституційна просвіта має стати тим фактором, що раціоналізує їх мислення. Проте ця просвіта має розвиватися не стільки через юриспруденцію (хоча це дуже важливо), скільки завдяки іншим гуманітарним дисциплінам, ближчим до культурного життя людей.

Працюючи над питаннями конституційної просвіти громадян, я зрозумів, що в першу чергу бракує їй філософського обґрунтування, і мені захотілось заповнити цю наукову прогалину. Так дорога привела мене в Інститут філософії НАН України, де я цілком випадково зустрів Юрія Васильовича, який там працював. Моя тема зацікавила його і він отримав від мене кілька книг з конституційного права. Мені подобалося й те, що він мій земляк із Закарпаття, і те, що був знаним дисидентом-шістдесятником, якого я вважав гордістю нашого краю.



Юрій Бадзьо в Якутії на засланні.
1986 рік

Однак через якийсь час з'ясувалося, що конституційна просвіта громадян ніяк не посувається, але ми з Юрієм Васильовичем продовжували дружити і час від часу по-земляцьки зустрічалися в Києві у нього вдома на вулиці Предславинській чи по сусідству в ресторані «Угорський дім» на вулиці Васильківській. Такі зустрічі були пам'ятними і вони залишали в мені глибокий духовний слід. А пан Юрій був задоволений з того, що про нього не забувають, і якщо трохи забували – нагадував про себе.

Іноді в ресторані нам компанію складали **Микола Бідзіля**, відомий державний, політичний, громадський і науковий діяч; **Петро Мідянка**, поет, есеїст, лауреат Шевченківської премії; **Олесь Шевченко**, державний, політичний і громадський діяч, дисидент-шістдесятник; **Юлія Бентя**, відповідальна редакторка часопису «Критика»; **Іван Магей**, адвокат, лідер молодих закарпатців у Києві та інші. Після похорон дружини Юрія Васильовича **Світлани Тихонівни Кириченко** 22 квітня 2016 року в «Угорському домі» ми зустрілись з ним та його дітьми – Богданою, яка з сім'єю мешкає в Канаді, та сином Сергієм, який працює у Празі на радіо «Свобода».

До філософських питань конституційної просвіти громадян ми з Юрієм Васильовичем поверталися ще не раз, але він ніяк не хотів до них ставитись уважно – надто незначними вони йому видавались. Мабуть, так само ставляться до моїх пропозицій деякі автори-літератори, яким пропоную писати на конституційну тематику: оповідання, вірші тощо. Але здається, бог почув мої прохання і ось письменники **брати Дмитро і Віталій Капранови** підготували книгу про Конституцію України для дітей і їх сайт з електронною версією цієї книги відвідало більше півмільйона користувачів! Фактично ці письменники розкрили масштаб суспільного інтересу батьків до конституційної просвіти своїх дітей. Як бачимо, цей інтерес великий, але держава не може знайти кошти, щоб видати працю братів Капранових.

Сьогоднішній мій зв'язок з РОВВ походить на предрадіо... А через три-п'ять днів – крайній спок мого перебування в отурсе, в с. Копиновці.
 Если вопрос с авиабилетом не решится самостоятельно, мне не останется ничего другого, как своевременно выехать из села Копиновцы к первому пункту моего авиамаршрута (Ужгород) без билета на авиарейс, снѣв с себя ответственность за возможное опоздание к месту ссылки и за возможное инцидент в аэропорту маршрута.
 Багзьо Георгий Васильевич -
 село Копиновцы
 22 августа 1988г.
 22-26.08 муромское РОВВ предстало попутки-ри намоти мне с авиабилетом, но безуспешно. Поэтому сегодня, 26.08, в отпуске дни взял билет муром до Львова на заграничный рейс.
 Прошу Вас дать указание своим сотрудникам в местах моей пересадки (Львов, Новосибирск, Иркутск) посодействовать мне в получении авиабилета на украинскую маршруту.
 26 августа 1988г. с. Копиновцы
 Багзьо Г.В. -



Світлана Кириченко

Юрій Васильович був дисидентом у радянську епоху і своїм життям підтвердив, що дисидентство – це ключ до успішного переходу від колоніального статусу України до незалежного. Далі у пострадянську епоху роль дисидентів повинні виконувати інтелектуали, тобто незалежні громадські діячі, які займаються критичним осмисленням, дослідженнями чи рефлексіями стосовно суспільства або різних галузей знання. Вони також мають пропонувати вирішення актуальних проблем і мати певний авторитет як публічні особи. Однак сталося так, що у пострадянський період пан Юрій (як і багато інших дисидентів-шістдесятників) продовжував виконувати вже нову для себе роль – інтелектуала, тому що інших справжніх інтелектуалів було мало.

У наших розмовах Юрій Васильович не раз наголошував: Україна не зможе успішно розвиватися без серйозної інтелектуальної опори її влади, хоча деінтелектуалізація різних сфер суспільного, насамперед наукового, життя для нього була досить очевидною. Він міг би підготувати з десяток нових інтелектуалів, якби держава створила для нього умови: дала можливість відкрити, наприклад, Інститут пострадянського суспільства – при певному закладі вищої освіти чи академічної науки, найняти 2–3 співпрацівників тощо. Пан Юрій міг би залишити нам набагато більшу, ніж ми маємо, наукову спадщину високої інтелектуально проби.

Однак український політичний клас фактично не визнавав і досі не визнає інтелектуалів за продуктивну суспільну силу. Звідси системний брак свіжих інтелектуальних сил у науковій, технологічній, інформаційній та інших сферах, про що ми з Юрієм Васильовичем не раз говорили. Відтак Україна залишається далеко позаду світових та європейських країн, країн (США, Німеччина, Польща, Франція, Японія та ін.), де інтелектуалів заохочують та підтримують. Зрозуміло, що після проголошення незалежності України



Юрій Бадзьо

Юрій Васильович став більш поміркованим в політичних оцінках, критичніше оцінював відносини між державою та громадянським суспільством. Так, він виступив на підтримку Президента *Л. Кравчука* і критикував тих націонал-демократів, які розглядали останнього лише як колишнього суверен-комуніста. Дуже великі надії пан Юрій покладав на Президента *В. Ющенка*, але вони не справдилися. До речі, це був єдиний глава держави, який звернув увагу на інтелектуальні здібності пана Юрія – ні до, ні після цього його ніхто з перших осіб держави не помічав.

Юрій Васильович критично ставився до помаранчевих сил, як і до окремих аспектів Революції гідності. Одним словом, пан Юрій демонстрував незалежність поглядів, притаманних публічній особі, й насправді був сучасним інтелектуалом.

Працюючи останні роки над науковою темою свідомого і підсвідомого в суспільному житті, Юрій Васильович роздумував над проблемами національного примирення та подолання цивілізаційно-конфронтаційної моделі суспільно-політичного розвитку України, коли після кожних президентських виборів вектор її геополітичного розвитку змінювався на протилежний. Він не мав якихось рекомендацій з цієї проблематики, але вона його хвилювала. Найпростіший шлях до вирішення цих проблем, на мою думку, був у забезпеченні неухильного виконання і дотримання Конституції України. Але пан Юрій не вірив, що в нашій країні таке можливо, оскільки конституційний нігілізм дуже глибоко засів у суспільній свідомості українців.

Очевидно, що Юрій Васильович цікавився Конституційним Судом України, бо мені там випало працювати у 2006–2013 роках. Кілька разів я пропонував йому відвідати Суд, але він відмовлявся. На політичній шаховій дошці пана Юрія Конституційний Суд України був другорядною фігурою. По суті він був правий, оскільки політичні на-



слідки рішень Суду, до яких він сам не мав жодного відношення, бо не брав участі у політичному процесі, більше залежали від діянь парламенту та інших політичних органів державної влади.

А яким зразковим чоловіком для Світлани Тихонівни за її життя був Юрій Васильович – це треба було бачити! Після інсульту його дружина роками не піднімалася з ліжка і він весь час був поруч. Вона трохи ревнувала його, і коли я приходив до нього у гості, пані Світлана час від часу нагадувала про себе і я мусів прискорювати своє гостювання.

Зрозуміло, що Юрія Васильовича цікавило громадське життя на Закарпатті, й кожного разу при відвідуваннях я привозив йому тамтешні місцеві газети. Він не раз запитував, чому **Віктор Балога**, відомий підприємець і політик із Закарпаття, не подбає про місцеві дороги, про працевлаштування жителів краю тощо. На ці питання у мене не було відповідей. Ще я дарував Юрію Васильовичу книжки **П. Мідянки** та інших закарпатських авторів. Мала батьківщина була мила його серцю й одночасно він знав, що якась частина місцевої еліти його не сприймає: він передавав свої книги і брошури в деякі заклади та установи на Закарпатті, але слів подяки від них не чув. Не даремно кажуть, що немає пророка у своїй вітчизні. Видно, що ця істина стосувалась і пана Юрія.



Юрій Бадзьо

Проте це не применшує ролі та значення Юрія Васильовича як громадсько-політичного і наукового діяча України, який відстоював своє дисидентське бачення тих історичних процесів, свідком, учасником, а заодно і жертвою яких він був. З часом історія більш детально розкладе все по своїх полицях, і тоді можна буде більш конкретно говорити, що саме пан Юрій зробив для свого українського народу, якого він любив щирою синівською любов'ю. І напевно, що з часом на Закарпатті збільшуватиметься число тих, хто достойно оцінить його громадянський та інтелектуальний подвиг.

Юрій Васильович любив подискутувати на ту чи іншу тему, але в той же час він залишався певною загадкою для співрозмовника. Тобто пан Юрій не все говорив, що знав, і тому завжди було відчуття, що ця людина може більше, але щось її стримує. Можливо, через те, що він, затиснутий у стінах своєї трьохкімнатної квартири, де вирізки з газет і журналів, книги тощо були розкладені по всіх кутках, не міг належним чином реалізувати свій творчий потенціал. Можливо, і щось інше було тому причиною. Проте було очевидно, що пан Юрій живе внутрішнім інтелектуальним життям, багато працює над собою, і це притягувало до нього людей, які часом хотіли допомогти в реалізації його планів, але він відмовлявся від будь-яких людських послуг. З його точки зору цим мала б займатися держава, бо саме їй він служив.

Чи може хтось із сучасників стати таким, як Юрій Васильович? Очевидно, що ні, бо наразі вже інша історична епоха й інші суспільні запити на порядку денному країни. Проте можна стати врівень з інтелектуальним подвигом пана Юрія, якщо правильно зрозуміти свій час, свою епоху й дати геніальну відповідь на одне з її ключових питань так, як це він зробив у 1970-х роках – без страху і з глибо-

ким переконанням у своїй правоті. Якби я хотів зрівнятися з інтелектуальним подвигом пана Юрія!

Саме нові люди, які здатні повторити подвиг Юрія Васильовича, сьогодні потрібні Україні як ніколи. Адже саме вони мають визначати її майбутнє у найближчі 10–15 та наступні роки. Наукові таланти вищої проби, які змінюють усталені уявлення про українське суспільство та світ (на відміну від часів радянської тоталітарної Системи) мають бути захищені твердим законом та окремою інституцією з представників інтелектуальної еліти.

Приходить час, коли треба подумати про увічнення пам'яті Юрія Васильовича. У рідному селі Копинівці пора присвоїти його ім'я школі, де він навчався. У містах Києві та Ужгороді місцева влада мала б подбати про назву його іменем однієї з вулиць. А при вході до Ужгородського національного університету слід було б встановити на його честь пам'ятну дошку. Наприклад, до 85-річчя від дня народження Юрія Васильовича, яке припадає на 25 квітня 2021 року. Звичайно, що можуть бути й інші пропозиції на цю тему.

Історична пам'ять про дисидента-інтелектуала Юрія Васильовича Бадзя покликана працювати на перетворення незалежної України в економічно, політично й соціально сильну, миролюбну державу, де поступово утверджуються (на противагу російському авторитарному режиму, що успадкував риси радянської тоталітарної Системи і хоче їх нав'язати сусідам) загальнолюдські цінності: національне примирення, захист гідності та прав людини, верховенство права і конституційна демократія. Це також данина пам'яті Людині, яка у далекі 1970-ті роки кинула виклик цій Системі й пододала її. ■

Київ, 15 червня 2020 року.



Володимир Кампо, Юлія Бентя, виконавчий директор часопису «Критика», Юрій Бадзьо і Петро Мідянка, поет та есеїст, лауреат Шевченківської премії